

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Psychologii

Dr hab. Marcin Rzeszutek, prof. UW
Wydział Psychologii
Uniwersytet Warszawski

Warszawa 01.05.2023

Recenzja rozprawy doktorskiej

pt. *Wyznaczniki negatywnych i pozytywnych skutków wtórnej ekspozycji na traumę u funkcjonariuszy policji*

przygotowanej przez mgr. Grzegorza Bąka

w Instytucie Psychologii na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego
pod kierunkiem prof. dr hab. Niny Ogińskiej-Bulik

Głównym celem rozprawy doktorskiej Pana magistra Grzegorza Bąka było ustalenie wyznaczników negatywnych i pozytywnych skutków wtórnej ekspozycji na traumę wśród polskich policjantów. W szczególności, doktorant analizował predyktory nasilenia wtórnego stresu traumatycznego (STS – Secondary Traumatic Stress) oraz wtórnego wzrostu po traumie (Vicarious Posttraumatic Growth – VPTG) wśród tej grupy osób badanych. Autor uwzględnił zarówno zmienne środowiskowo-organizacyjne (zob. wskaźniki obciążenia pracą, tj. pion policji, staż pracy, staż pracy z osobami doświadczonymi traumą, nakład pracy, otrzymywane wsparcie społeczne), jak również czynniki podmiotowe (zob. płeć, wiek badanych, własna historia traumy, wymiary osobowości z Wielkiej Piątki, ruminacje intruzywne i refleksyjne oraz poczucie własnej skuteczności w radzeniu sobie z wtórną traumą). W badaniu empirycznym, które miało charakter zarówno poprzeczny ($n = 682$), jak i podłużny ($n = 106$) doktorant zaobserwował kilka interesujących zależności. Mianowicie, wbrew oczekiwaniom odnotowano, że badana grupa policjantów charakteryzowała się niskim nasileniem wtórnego stresu traumatycznego i wtórnego wzrostu potraumatycznego. Dodatkowo, choć poziom wtórnego stresu traumatycznego wraz z upływem czasu obniżył się, to nie potwierdzono różnic w zakresie natężenia wtórnego wzrostu potraumatycznego w zależności od czasu pomiaru. Wśród czynników sprzyjających występowaniu analizowanych konsekwencji ekspozycji na wtórną traumę, należy wymienić przede wszystkim ruminacje intruzywne i refleksyjne. To one były głównymi predyktorami wtórnego stresu traumatycznego i wtórnego wzrostu potraumatycznego, jak również głównymi mediatorami w relacji pomiędzy wskaźnikami obciążenia pracą a wtórnym stresem traumatycznym i wtórnym wzrostem potraumatycznym. Oprócz ruminalacji niektóre cechy osobowości, m.in. neurotyczność sprzyjały występowaniu wtórnego stresu traumatycznego. Z kolei ekstrawersja była dodatnio związana z wtórnym wzrostem potraumatycznym. Otrzymywane wsparcie społeczne również przyczyniło się do powstawania wtórnego stresu i wzrostu. Wykryto również związki pomiędzy wtórnym stresem traumatycznym i wtórnym wzrostem potraumatycznym.

Na samym wstępie tej recenzji chcę podkreślić fakt, że po lekturze niniejszej rozprawy doktorskiej jestem pod dużym wrażeniem: 1) ambicji i pracy, jakie autor poświęcił na realizację tego projektu badawczego; 2) wielkiej wiedzy teoretycznej i metodologicznej z obszaru analizowanych zmiennych badawczych, ujawnionej w niezwykle obszernym przeglądzie literatury przedmiotu; 3) erudycji oraz umiejętności precyzyjnego i poprawnego pisania językiem naukowym, które stosunkowo rzadko można zaobserwować wśród młodych adeptów nauki na tym etapie kariery. Jako recenzent zmuszony jestem do zwrócenia uwagi również na słabsze strony tej dysertacji, co czynię poniżej, komentując poszczególne części niniejszej rozprawy doktorskiej.

Praca doktorska pana magistra Grzegorza Bąka liczy 212 stron, a jej układ formalny jest zgodny z wymogami stawianymi dysertacjom doktorskim. Bardzo doceniam napisanie przez doktoranta wstępu (rzadko widzianego przeze mnie w rozprawach doktorskich), będącego swoistym zagajeniem do całej rozprawy i jej prezentacją Czytelnikom „z lotu ptaka”. Dużą przyjemność sprawiły mi przytoczone cytaty z klasycznych filozofów i/lub artystów, świadczące nie tylko o wspomnianej wyżej erudycji doktoranta, ale też o jego głębokim przemyśleniu poszczególnych wątków teoretycznych tej pracy.

Rozdział pierwszy ukazuje szerokie spektrum zagadnień z problematyki traumy. Uważam jednak, że zamiast przytaczać wybrane definicje tego pojęcia indywidualnych autorów (zob. str. 9-10; skądinąd nie wiadomo, na podstawie jakich kryteriów ci autorzy zostali wybrani) doktorant mógł od razu przejść do definicji pojęcia *trauma* według klasyfikacji DSM/ICD. Choć na uznanie zasługuje bardzo wyczerpujący opis kryteriów zaburzenia po stresie traumatycznym (PTSD), to jednak lekturę tej części pracy w sposób znaczący ułatwiłoby przedstawienie ich w formie tabelarycznej. W tej części zabrakło mi też pogłębionego komentarza na temat konsekwencji i kontrowersji związanych z przyjęciem określonej definicji traumatycznego stresora dla badań nad PTSD, szczególnie w kontekście jego rozpowszechnienia w populacji ogólnej.

Stosunkowo duży niedosyt miałem czytając rozdział 1.4 dotyczący fenomenu potraumatycznego wzrostu (PTG). Jeśli w poprzednich podrozdziałach doktorant wykazał się znajomością nie tylko klasycznych, ale też najnowszych prac z obszaru psychotraumatologii, tak w tej części ograniczył się tylko do klasycznych modeli teoretycznych tego fenomenu (a w zasadzie jednego Tedeschi'ego i Callhouna, 2004). Pominięta została obszerna literatura współczesna¹ na temat aktualnego statusu konstruktu PTG w psychologii, jego krytyki oraz wyzwań teoretycznych i metodologicznych, które dziś stoją przed badaczami podejmującymi się empirycznej weryfikacji tego zjawiska. Myślę, że kilka akapitów komentarzy dotyczących wyżej wspomnianych kwestii wzmocniłoby umocowanie teoretyczne przeprowadzonego przez doktoranta badania empirycznego.

¹ Zob. np.:

- a. Gover, T., Pham, J., Jouriles, E., Rosenfield, D., & Bowen, H. (2022). Cognitive biases in perceptions of posttraumatic growth: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 94, 102159.
- b. Infurna, F., & Jayawickreme, E. (2019). Fixing the growth illusion: New directions for research in resilience and posttraumatic growth. *Current Directions in Psychological Science*, 28, 152–158.
- c. Jayawickreme, E., Infurna, F., Alajak, K., Blackie, L., Chopik, W., Chung, J., Dorfman, A., Fleeson, W., Forgeard, M., Frazier, P., et al. (2021). Post-traumatic growth as positive personality change: Challenges, opportunities, and recommendations. *Journal of Personality*, 89, 145–165.

Rozdział drugi dotyczy zjawiska wtórnej traumatyzacji. W tej części czytelnicy otrzymują niezwykle wyczerpujący przegląd literatury, który dotyczy tego relatywnie nowego pojęcia w psychologii. Magister Bąk z powodzeniem i swego rodzaju lekkością oprowadza czytelników przez subtelne różnice teoretyczne pojęć pozornie bliskoznacznych, jak wtórna trauma (secondary trauma), zastępcza traumatyzacja (vicarious trauma), wypalenie (burnout) i zmęczenie pomaganiem (compassion fatigue). Co więcej, doktorant doskonale zna klasyczne, jak i najbardziej współczesne modele teoretyczne zjawiska wtórnej traumatyzacji – tematu szczególnie w Polsce wciąż raczej mało znanego. Pozwolę sobie jednak tu na parę, drobnych uwag krytycznych. Po pierwsze, lepszym rozwiązaniem byłaby prezentacja modeli wyjaśniających rozwój wtórnej traumy chronologicznie (od najstarszego do najnowszego) z komentarzem jak kolejny model uzupełnił lub zmodyfikował poprzedni. Po drugie, zabrakło mi w tej części refleksji, w jakim stopniu opisane modele teoretyczne odnoszą się do schematu badań własnych doktoranta. W szczególności, zwrócił tutaj moją uwagę swego rodzaju *encyklopedyczny styl* doktoranta, przejawiający się w chęci przedstawienia przez autora-niemal wszystkiego, co o danym zagadnieniu napisano w literaturze. Niestety, było to kosztem starannej selekcji materiału empirycznego, który pomógłby w lepszym umocowaniu teoretycznym postawionych pytań i hipotez badawczych.

Rozdział trzeci omawia jeszcze mniej zbadane zjawisko, jakim jest wtórny wzrost po traumie. Doceniam trud doktoranta w dotarciu do nielicznej literatury przedmiotu z tego obszaru badawczego i jej wyczerpującym omówieniu. Czytając ten rozdział znów miałem jednak odczucie wspomnianego wyżej *encyklopedycznego stylu*, otrzymując bardzo pogłębiony przegląd prac empirycznych, ale bez konkretnego odniesienia do schematu badań własnych autora. Zastanowiło mnie też to, że doktorant powołał się na model Tedeschiego i Calhouna (2004) w kontekście zastępczego wzrostu, który, jak sam słusznie zauważył, został opracowany dla osób bezpośrednio doświadczających traumy, a nie wtórnej traumatyzacji.

Przechodząc do części poświęconej prezentacji celu i modelu badań własnych, bardzo doceniam troskę autora o wyczerpujące uzasadnienie teoretyczne postawionych pytań i hipotez badawczych. Wreszcie w tym miejscu otrzymałem nawiązanie do konkretnej literatury przedmiotu, na podstawie której doktorant sformułował pytania i hipotezy tej pracy. Powstaje jednak uzasadnione pytanie, dlaczego taki przegląd *specyficznych* badań nie mógł zostać dokonany we właściwej części teoretycznej tej dysertacji? Część poświęcona celowi i modelowi badań własnych jest zbyt długa i relatywnie trudna do podążania przez czytelników. Obecnie bardzo rozbudowany wstęp teoretyczny (liczący niemal 100 stron) mógłby zostać zredukowany do najważniejszych prac z obszaru badań własnych doktoranta. Co więcej, brak podpisu pod rycinami prezentującymi modele badawcze doktoranta (zob. str. 83, 84 i 92) wzbudził moją wątpliwość co do ich charakteru. Innymi słowy, nie mam jasności czy stanowią one opracowanie własne autora (a jeśli tak, to powinno to być jasno określone pod rysunkiem i wskazane, na podstawie jakiej literatury przedmiotu), czy też są cytowane za pracami konkretnych autorów. W końcu, nie do końca przekonał mnie kierunkowy charakter ostatniej hipotezy tej pracy, tj. nr 12. Skoro istnieje bardzo niewiele badań w tym zakresie, w tym brak jest badań o charakterze prospektywnym, to bardziej uzasadnionym byłoby przyjęcie czysto eksploracyjnego brzmienia tej hipotezy, bez określenia która zmienna (zob. wtórny stres traumatyczny vs. wtórny wzrost potraumatyczny) wzrośnie lub spadnie z upływem czasu.

Rozdział czwarty zawiera opis metody badawczej. Na uznanie zasługuje bardzo kompleksowy, atrakcyjny graficznie opis różnych charakterystyk próby badawczej policjantów. Jednak zabrakło mi dokładniejszego opisu procedury badawczej, tj. np. w jakiej formie osoby badane otrzymywały i wypełniały narzędzia badawcze (papierowej, online, w obu formatach?). Dlaczego w tej części opisany został tylko I etap badań, bez opisu II etapu badań podłużnych (zob. np. dość duży dropout i jego potencjalne przyczyny). W końcu, najważniejsza kwestia dotyczy braku komentarza bardzo istotnego kontekstu zewnętrznego tych badań, tj. pandemii Covid-19. Zastanawiam się, czemu autor nie uwzględnił w swoich badaniach jakiejś formy kontroli ewentualnego dystresu związanego z tym krytycznym wydarzeniem wśród badanych (zob. narzędzia badawcze). Uważam, że ten nadzwyczajny okres mógł w sposób znaczący wpłynąć na dodatkowe, psychologiczne obciążenia w pracy policjantów, a tym samym być istotnie związanym z takim, a nie innym wzorcem danych empirycznych otrzymanych w badaniu własnym autora.

Rozdział piąty zawiera bardzo dokładny opis wyników niniejszej dysertacji doktorskiej. Zasadniczo nie mam krytycznych uwag do tej części rozprawy – uważam, że doktorant wybrał poprawne metody statystyczne do analizy zgromadzonych danych empirycznych i wykazał się ponadprzeciętną umiejętnością ich opisu oraz właściwej interpretacji. Moje jedyne pytanie dotyczy tego, dlaczego autor przyjął taki, a nie inny odstęp między dwoma pomiarami, tj. sześć miesięcy? Czy było to spowodowane czynnikami organizacyjnymi, czy też może jakimiś zaleceniami w literaturze przedmiotu?

W końcu, ostatni, szósty rozdział tej pracy doktorskiej to dyskusja otrzymanych wyników. Bardzo doceniam starania doktoranta, by w sposób jak najbardziej kompleksowy wyjaśnić wszystkie, często sprzeczne z postawionymi hipotezami badawczymi, a nawet nieintuicyjne wyniki zaobserwowane w badaniu własnym. Na duży plus zasługuje sekcja poświęcona ograniczeniom, zaletom, przyszłym kierunkom badań oraz implikacjom praktycznym płynącym z tej rozprawy doktorskiej. Świadczy to o dużej dojrzałości naukowej doktoranta. Moja drobna uwaga krytyczna do tej części dotyczy zbyt swobodnego używania języka przyczynowo - skutkowego w dyskusji wyników badania poprzecznego doktoranta. Dodatkowo zabrakło mi pogłębionego komentarza na temat ciekawego, choć sprzecznego z literaturą przedmiotu, wyniku dotyczącego małej roli wsparcia społecznego jako czynnika ochronnego przed wtórnym stresem traumatycznym. Być może przyczyną tego był nadzwyczajny czas tego badania, tj. pandemii Covid-19, kiedy to różnego rodzaju restrykcje, *lockdown* i izolacja w sposób naturalny ograniczały dostępność wsparcia społecznego.

Podsumowując, pomimo niektórych, wyżej wspomnianych uwag krytycznych, które mogą pomóc autorowi w dalszym rozwoju jego kariery naukowej **bardzo pozytywnie oceniam całość rozprawy doktorskiej mgr. Grzegorza Bąka**. Uważam, że doktorant w pełni posiada kompetencje badawcze, jakich oczekuje się od osób ubiegających się o stopień naukowy doktora. Dlatego ostatecznie uważam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska **w pełni odpowiada warunkom określonym w ustawie z dnia 30 sierpnia 2018 roku o tytule i stopniach naukowych oraz wnioskuję do Komisji Uniwersytetu Łódzkiego ds. stopni naukowych w dyscyplinach pedagogika i psychologia o dopuszczenie mgr Grzegorza Bąka do dalszych etapów postępowania doktorskiego.**

Marcin Rzeszutek

Warszawa, 01.05.2023